

НОВІТНЯ ВЕРСІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДОН ЖУАНА: ПОЛІЛОГ АВТОРІВ І ТЕКСТІВ

Віра Просалова

(Україна)

Образ спокусника з роману Олександра Горобця “Заручник спокуси, або Записки гламурного коханця” зіставлено з літературними попередниками. Героя цього роману споріднюють із Дон Жуаном пошуки жіночого ідеалу, чуттєвих насолод, а з Казановою – багатогранність обдарування. Завдяки порівняльно-типологічному та біографічному методам, інтертекстуальному підходу виявлено своєрідність тлумачення образу спокусника українським прозаїком, який наділив свого персонажа багатьма біографічними деталями.

Ключові слова: полілог, автор, наратор, оповідь, текст, образ спокусника.

THE NEWEST VERSION OF THE UKRAINIAN DON JUAN: POLYLOGUE OF AUTHORS AND TEXTS

Vira Prosalova

The paper highlights the image of the seducer from the novel “Zaručnyk spokusy, або Zapysky hlamurnoho kochancja” (“Hostage to temptation, or Notes of the glamorous lover”) by Oleksandr Horobec’ in comparison with literary predecessors. The character of this novel is related to Don Juan in his search for a female ideal, sensual pleasures, as well as to Casanova due to the versatility of the talent. The comparative-typological, biographical methods, and the intertextual approach enable us to determine the originality of interpreting the image of the seducer by the Ukrainian prose writer, who endowed his character with many biographical details.

Key words: polylogue, author, narrator, story, text, image of a seducer.

Образ спокусника належить до найбільш відомих, так званих ‘вічних’ образів у художній творчості: літературі, музиці, живописі, оперному мистецтві, кінематографі. “Образ вічного коханця сприймається у сучасному розумінні у декількох значеннях – як ‘вульгарний символ’ (А. Камю), як символ побутового бажання, вираженого у знаках, до життєвих розкошів, які на рівні архетипів можуть наближати Дон Жуана до інших відомих образів коханців – Казанови, Ловеласа, що теж знані в історії європейських літератур і культур. У філософському розумінні настанова на ‘пошук кількості задоволення’ визначальна для закарбованої в образі Дон Жуана поведінкової моделі, виступає як ‘єресь плоті’ (С. Цвейг) – одна з можливих, онтологічно і психологічно виправданих форм вияву духовного та світо-

глядного протесту” (Бикова 2019, 24). Літературна історія Дон Жуана, як уважає Яна Погребна, нараховує чотири століття і налічує більше шестисот інтерпретацій, які частково зібрані в упорядкованій Вірою Агеєвою книзі “Дон Жуан у світовому контексті” (2002). Наведені у книзі версії художньої та літературознавчої інтерпретації образу спокусника не охоплюють усього діапазону виявів, адже, крім включених художніх текстів, до книги ввійшли лише розвідки вітчизняних учених: Тамари Гундорової, Євгена Ненадкевича, Соломії Павличко, Максима Стріхи та самої упорядниці цієї книги, хоч у зарубіжному мистецтвознавстві ця тема не була обійдена увагою.

Ідентифікація спокусника із загальним ім'ям – Дон Жуана, Казанови чи Ловеласа – акцентує певну смислову грань його образу: вільнолюб, негамовного гедоніста, здобувача чуттєвих насолод, порушника загальноприйнятих норм, бунтаря чи навіть злочинця. Для персонажа прагнення володіти жіночністю в усьому розмаїтті її проявів – це “спосіб його екзистенції” (Погребная 2018, 132).

Олександр Горобець у книзі “Заручник спокуси, або Записки гламурного коханця” подає своє бачення новітнього Дон Жуана, заручника чуттєвих насолод, колекціонера жіночих сердець, успішного журналіста, приховуючи своє авторське ‘я’ за маскою наратора. Увіразненню авторського задуму служить зображення у книзі Купідона з луком, завдяки якому акцентовані любовні колізії у творі, ініційовані чи то героєм, чи то самими жінками.

Мета цієї студії – визначити особливості інтерпретації образу спокусника в романі Олександра Горобця “Заручник спокуси, або Записки гламурного коханця”, зіставити тлумачення образу з відомими версіями попередників. Достатньо згадати, що до образу Дон Жуана зверталися Тірсо де Моліна, Жан Батист Мольєр (Поклен), Карло Гольдоні, Ернест Амадей Гофман, Проспер Меріме, П'єр Корнель, Джордж Гордон Байрон, Олександр Пушкін, Іван Франко, Леся Українка, Бернард Шоу, Олексій Толстой, Микола Гумільов, Юрій Косач та багато інших авторів.

Олександр Горобець назвав твір записками, тому роман, навіяний, за його власним зізнанням, “п'янкими ароматами парубоцького джигунства”, потребує співвіднесення з цілим масивом інших текстів, що мають подібну жанрову номінацію: з “Записками пройдисвіта” (2000) Юрія Винничука, що були включені до його пізнішої книги “Груші в тісті”, “Записками адвоката” (2008) Дмитра Фіолєвського, “Записками сільського єврея” В'ячеслава Шнайдера, “Записками українського самашедшого” (2010) Ліни Костенко, “Записками на зап'ястях” (2010) Лесі Воронюк, “Записками Джульєти” (2015) Заслуженої артистки України Тамари Полторжицької-Немченко, “Із вогневих рубежів (записками біженця)” (2016) Миколи Тютюнника. Цей перелік, що, однак, не претендує на повноту, підтверджує активне засвоєння українськими письменниками початку ХХІ століття нативної форми записок.

Катерина Шахова (Чуй) у монографії “Записки як жанр української прози ХХ – початку ХХІ століть” простежує генологію цього жанрового різновиду, що відбувалася, на її думку, в напрямку відмови від документалізму та поглиблення художності. “Заручник спокуси, або Записки гламурного коханця” Олександра Горобця дослідниця розглядає в контексті масової літератури, зосереджує увагу на автобіографічному характері твору. “...Головний герой, як і письменник, – наголошує вона, – журналіст, активний опозиціонер щодо провладного режиму, друкує гострополітичні статті у власній газеті” (Чуй 2018, 168).

Заступник головного редактора газети “Голос України” Леонід Бровченко назвав роман Олександра Горобця “справжнім маленьким українським Декамероном”, маючи на увазі не лише обсяг, а й манеру автора, який подає відносно самостійні фрагменти під спільною назвою. Якщо в “Декамероні” Джованні Бокаччо оповідачів було десятеро (з них семеро жінок та трое чоловіків) і всі вони десять днів поспіль розказували різні історії, то в Олександра Горобця – переважно один. Він постає оповідачем і водночас слухачем, цілителем жіночих душ, адже його коханки довірливо розповідають йому про своїх ревливих чоловіків чи агресивних залицяльників, знаходять у ньому те, чого їм так бракувало у стосунках з іншими чоловіками. Нерідко тепла, уваги, замилування їхньою красою. Захопившись жіночими принадами, спокусник спрагло шукає в кожній із них свій ідеал, а коли досягає тілесних утіх, швидко забуває про своє захоплення, щоб піддатися чарам інших жінок: “Другу добу вже знаходжуся тут, а жодного разу не згадав про неї [тобто коханку. – В. П.]. А колись же ж помирав за її приворожливим голосом, за цим шпарким поглядом, за цими не цілованими мною вустами...” (Горобець 2010, 63). Принцип цього спокусника – прийшов, побачив, переміг, тобто такий, як і в його літературних попередників.

Книжка “Заручник спокуси, або Записки гламурного коханця” складається з 19 оповідок: “Бігла красуня через вулицю”, “Несподівана розв’язка тривалого платонічного застою”, “Код доступу: висока віра в людяність”, “Вибираю Афродіту”, “Любив, люблю і не можу інакше”, “Заплакане лице минулої любові”, “Чудні закони пристрасті”, “Навіть цар Соломон не міг пояснити суті шляху чоловіка до жінки. Чи ж під силу це нам?”, “Не все в житті повинно відцвітати”, “Чому падають горіхи?” та інших. Поєднані ці оповідки невтомними пошуками чуттєвих насолод, що супроводжуються рефлексіями про незбагненність почуттів: “Він [тобто цар Соломон. – В. П.] якось, уже на схилі літ, зізнався: за своє довге життя зумів багато зрозуміти, що та як і чому саме в подібний спосіб, а не інакше вершиться на землі, за винятком чотирьох дивних головоломок, на яких відгадки так і не знайшов: шляху змії на скалі, курсу корабля в морі, маршруту орла в небі, дороги чоловіка до жінки. Позаяк усі вони непередбачувані і позбавлені будь-якого логічного сенсу. Вільні від послідовного, як іще кажуть, – консеквентного розвитку” (Горобець 2010, 167). Інтертекстуальний простір записок широкий: неодноразово згадані імена Джакомо Ка-

занови де Фаруссі, Дон Жуана, Отелло, епіграфом до твору були взяті слова Наполеона “Уява править світом”, уведені до тексту записок згадки про відомих діячів революційного руху (Володимир Ленін, Григорій Зінов’єв, Іннеса Арманд, Лев Троцький, Надія Крупська), цитати з творів Джорджа Гордона Байрона, Віктора Гюго, Тараса Шевченка, Олександра Олеся, Сергія Єсеніна, радянського журналіста та письменника Євгенія Богата, популярних у той час пісень. Рядки з віршів і пісень наведені, очевидно, з пам’яті, тому процитовані не точно, наприклад: “*Снігають*, плачуть солов’ї і б’ють піснями в груди: цілуй, цілуй, цілуй її – знов молодість не буде!” – в романі, “*Сміються*, плачуть солов’ї і б’ють піснями в груди: цілуй, цілуй, цілуй її – знов молодість не буде!” – в Олександра Олеся.

У записках про амурні пригоди не обійшлося без згадок про так звану ‘теорію склянки води’, тобто про ототожнення статевих відносин з фізіологічною потребою втамувати спрагу, що набула особливої популярності у двадцяті роки минулого століття. Прихильницею цієї теорії вважають Олександру Михайлівну Коллонтай, у дівочтві Домонтович, яка мала чимало бурхливих романів і демонструвала вільну від будь-яких обов’язків манеру поведінки.

Наратор виявляє неабияку ерудицію, добру філологічну підготовку, що робить його цікавим співрозмовником, здатним у разі необхідності не лише підтримати розмову, а й знайти ключ до представниць слабкої статі.

Дійовими особами в оповідках гламурного коханця постають переважно особи жіночої статі: то Катя Хлань, то Галя-банкір, то загадкова й недосяжна астрофізичка з Польщі, з якою доля звела героя під час відпочинку в Болгарії, то Ксюша (старша), то Оксана (молодша), то адміністратор готелю Людмила, то вперше побачена ним на ринку Ніна, то дружина високопосадовця Інна Іванівна, то Єва Адамівна, то інші випадкові знайомі. В цьому разі цілком доречно виявляється форма записок, адже йдеться здебільшого про непередбачувані зустрічі, як, скажімо, в тому випадку, коли жертва спокуси, яку варто зарахувати до категорії недолюблених жінок, несподівано сама завітала до наратора, створивши тим самим всі умови для перелюбу.

В описі амурних пригод має місце чимало афористичних висловлювань (“У краденому коханні єдина перемога – вдала втеча з місця перелюбу” (Горобець 2010, 103), “Якщо в одному місці недолив, то в іншому буває поза вінця” (Горобець 2010, 237); цитат чи згадок про літературні твори (“Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, небезпечне оружжя – жіноча краса” І. Франка), нагадувань про літературних попередників героя-спокусника (“Розгніваний *Отелло* в бурхливому пориві ревності ухопиться за ножа чи так зопалу притисне за горло свою благовірну, що вона не витримає, обов’язково здасть свого нічного візитера” (Горобець 2010, 105)).

Наратор має багато спільних ознак з автором: насамперед збігається ім’я – Олександр. Оповідач, як і автор записок Олександр Олександрович Горобець, народився в подільському селі, працював у місцевій районній

газеті, на початку трудової діяльності районний центр сприймав як центр цивілізації. “Колись прищавим хлопчаком я прийшов працювати в районну газету, – згадує наратор. – Для мене, сільського пастушка, районний центр, де виструнчилася одна єдина вулиця з кількома вітринами, двома перукарнями і стількома ж апаратами для продажу газованої води, видавався за справжній велелюдний Стамбул” (Горобець 2010, 168). Проте від несміливого сільського хлопчика, яким був колись теперішній оповідач, не лишилося і сліду: далось взнаки навчання у відомого на весь район джигуна, практика з досвідченими жінками, добре знання жіночої психології.

Оповідач, як і письменник, працював журналістом в обласній і республіканській пресі, часто їздив у відрядження, що підтверджують, зокрема, описані ним зустрічі з земляками у книзі “Родинна колиска – Джурин”, навчався у Вищій партійній школі при ЦК компартії України, обирався народним депутатом Верховної Ради України, дотримувався опозиційної до режиму Леоніда Кучми позиції. “Оскільки до остогидства не терпів злочасний режим Л. Кучми, то мої погляди збігалися з ідеологічною спрямованістю партійної структури. Я мав офіційно зареєстровану газету і на кошти партфункціонерів видавав десятитисячним тиражем своє гостре, антивладне “Резюме”. Перед цим мені вручили дві тисячі доларів США і я мав на ці кошти забезпечити чотири випуски тижневика. Мені це було вигідно ще й тим, що виданням я охоплював свій виборчий округ, і люди цього регіону столиці вже добре знали мою бойову газетину” (Горобець 2010, 118). Згадка про приватну газету “Резюме”, яку з 2001 року видавав автор, підтверджує достовірність зображеного, однак не варто всі походеньки героя розглядати як автобіографічні пригоди.

Герой роману – харизматичний, ерудований, наділений багатогою увагою, упевнений у собі журналіст, який легко підкорює жіночі серця, в очікуванні насолоди нерідко потрапляє у доволі пікантні ситуації, однак завжди шукає і знаходить вихід із них. Відвертість, вишуканість, естетизм, широке коло інтертекстуальних зв’язків притаманні манері Олександра Горобця. Важливо при цьому, що актуалізовані автором міжтекстові зв’язки постають крізь призму амурних пригод, як, наприклад, у поширюваному у вузьких колах самвидавному творі “Любовь в Разливе”, в якому йшлося про табуовану тему, пов’язану з інтимним життям вождя революції.

Для відтворення любовних колізій наратор свідомо актуалізує імена богів краси та кохання і їх пустотливих дітей, з-поміж яких – Афродіта, Венера, Ерот, Амур, озброєний луком та стрілами Купідон. Бажання знайти односторонній змушує його вдаватися до парафрази, тобто описового відтворення чужих думок: “Як казав великий Оноре де Бальзак, стан закоханості швидше вчувається в голосі, аніж учувається у погляді” (Горобець 2010, 7); “Великий мислитель Ромен Ролан колись сказав, що кожна людина носить у глибині свого персонального ‘я’ маленький цвинтар, де поховані ті, кого вона кохала” (Горобець 2010, 116).

Поведінковій моделі наратора притаманний стан саморефлексії (“Дівчина, відчуваю, вже зовсім осіддала ситуацію, забралася мені заледве не на

шию. Але ж і я не ликом шитий, не дамся на східну поталу. Все одно, коли вже беруся, приручу це чарівливе бісеня” (Горобець 2010, 67), орієнтація на читача-однодумця, який не засуджуватиме, а зрозуміє його захоплення, а також відсторонення та примірювання до себе іронічних характеристик на кшталт: ‘давній шолопай’, ‘невгамовний бабич’, ‘бувалий волоцюга’, ‘пройдисвіт’, ‘ловелас’, ‘гультіпака’, ‘телепень’ тощо.

Наративну стратегію автор записок урізноманітнює завдяки введенню жіночих голосів, які щиро, мов на сповіді, розказують допитливому коханцю про свої життєві історії. У функції гомодієгетичного наратора постають то Катя Хлань, то Оксана-молодша, яка виявилася повним антиподом своєї досить скромної матері, то Галя-банкір, то донька генерала Ліза, кожна зі своєю історією, проблемами, болями.

Екстрадієгетичний наратор розповідає про амурні пригоди свого приятеля, секретаря райкому комсомолу Колі Рибака, який не міг відмовити керівникам вищого рангу, тому й потерпав від можливого переслідування, коли чимдуж довелося йому тікати від чоловіка своєї коханки: “Голий, він буквально летів підскоком до рятівного верболозу, підплигуючи, немовби загнаний жеребець, по густому картоплинню і плутаючись у листатому гарбузинні [...]. І тільки коли під ногами зачавкала смердюча грузька, драглиста твань, і перед ним постала непрохідна зарість верболозу, наче дещо опам’ятався. Оглянувся, побачив, що ніхто за ним не біжить, ніхто його не ловить, не переслідує. Однак серце несамовито билося в такому дошкульному, жакливому темпі, здається, ось-ось могло вилетіти з грудей, у скроні з такою силою стукало кров’ю, немовби хто зумисне лупцював туди гумовими молотками. Із рота спонтанно котилася гаряча, пекуча, наче з полину, ядуча слина, начебто у скаженого пса” (Горобець 2010, 104). Порівняння з жеребцем, скаженим псом підтверджували зовнішній щодо відтвореного кут зору.

Висновки. Героя роману Олександра Горобця “Заручник спокуси, або Записки гламурного коханця” – Олександра – з Дон Жуаном зближують пошуки жіночого ідеалу, чуттєвих насолод, а з авантюристом, мандрівником і письменником Казановою – багатогранність обдарування, адже він також привертає увагу своїм талантом наратора, публікуючи гострі статті в газеті. Герой записок, хоч і одружений, однак уміє використовувати свій професійний статус і становище, щоб задовольнити тілесні потреби, наприклад, під час заздальгідь спланованого відрядження. Наратор в Олександра Горобця постає втіленням оптимістичної життєвої енергії, адже він дарує себе жінкам, щоб не образити жодну з них своєю неувагою.

Ще у драмі “Севільський спокусник, або Кам’яний гість” Тірсо де Моліна показав розплату над розпусником, однак герой Олександра Горобця – на відміну від Казанови та Дон Жуана – лишився упродовж усього твору непокараним, бо не намагався шукати зустрічі з дружинами високопосадовців, не нагадував їм зайвий раз про себе.

Що ж до підступного розпусника з роману англійського письменника Семюела Річардсона “Клариса, або Історія юної леді”, то його втіленням у

творі постає не так наратор, як епізодичний персонаж, що постає втіленням 'брутального Квазімодо', адже підлістю й обманом досягає бажаного.

Бикова, Т. (2019). *Джерела виникнення і способи трактування архетипу 'донжуанства' у світовій літературі*. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія В. Філологічні науки (мовознавство та літературознавство). Вип.12. С. 23-27.

Горобець, О. (2010). *Заручник спокуси, або Записки гламурного коханця*. АТос. Київ.

Горобець, О., Нечіпайло, І. (2018). *Родинна колиска – Джурин*. АТос. Харків.

Дон Жуан у світовому контексті (2002). Упорядн. В. Агеєва. Факт. Київ.

Погребная, Я. (2018). *Особенности интерпретации образа Дон Жуана в художественно-исследовательской и обучающей 'истории' Алессандро Барикко "Дон Жуан"*. Артикульт. 29 (1). С. 128-136.

Шахова, К. (2017). *Записки як жанр української прози ХХ – початку ХХІ століть*. Вежа-Друк, Луцьк.

Чуй, К. (2018). *Жанр записок у масовій літературі: "Заручник спокуси або записки гламурного коханця" Олександра Горобця*. Троянди й виноград: феномени естетичного і прагматичного в літературі та культурі: (зб. наук. матеріалів конференції). БДПУ, Бердянськ. С. 166–168.

Шнайдер, В. (2010). *Записки сільського єврея*. Типовіт, Івано-Франківськ.